

Тема 11

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ТА ПАРТІЙНІ СИСТЕМИ

11.1. Політична партія: поняття, ознаки, структура і функції

11.2. Типологія партійних систем

11.1. Політична партія: поняття, ознаки, структура і функції

Перспективи громадського розвитку багато в чому залежать від того, наскільки широко різноманітні найширші верстви народних мас включаються в політичне життя. Як показує світовий досвід, процес включення в політику йде через багатопартійність, різноманітні інститути громадянського суспільства.

Політична партія – це об'єднання прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, яке утворюється для участі у виробленні та здійсненні державної політики, у виборах органів влади та представництва в їх складі. Термін «партія» (від лат. *partis* – частина) у перекладі з латини означає частину якоїсь великої спільноти. Він набув поширення ще у стародавньому світі.

Політична партія – це спеціалізована громадська організація, що об'єднує найбільш активних прибічників тих або інших цілей і спрямована на боротьбу за завоювання і використання політичної влади.

У політичній науці загальноприйнятою є теорія еволюції політичних партій, запропонована М. Вебером: аристократичні гуртки, політичні клуби, масові партії.

Сутнісними ознаками будь-якої політичної партії, по М. Веберу, являються: прагнення використовувати владу відповідно до свого бачення вирішення політичних інших громадських проблем; ідейно-політична орієнтація; самостійні і добровільні ініціативи.

Сьогодні в політології виділяють такі узагальнені ознаки політичної партії: по-перше, будь-яка партія є носієм ідеології або, принаймні, виражає конкретну орієнтацію, бачення світу і людини; по-друге, партія – це організація; стійке, відносно тривале в часі об'єднання людей; по-третє, мета партії – завоювання і здійснення влади (хоча за багатопартійної системи одна партія сама по собі не завжди може завоювати владу, тут, швидше за все, слід говорити про участь у реалізації владних функцій або про включення в політичну систему); по-четверте, кожна партія прагне забезпечити собі підтримку народу – аж до членства або активного членства (активісти) в ній.

У політичній науці існує досить багато підходів до визначення партії. Головні з них такі: ліберальний; традиційний; класовий.

Окремо слід вказати на юридичний підхід до визначення партій, який в обов'язковому порядку регламентує: політичний статус і функції партії; постійний характер діяльності; обов'язкову участь у виборах; міру політичної участі; рівень організації; можливості порівняно з іншими політичними інститутами; число членів партії і навіть назву.

Тільки пройшовши офіційну державну реєстрацію, партія отримує право на участь у виборах, на податкові пільги, державне фінансування і ін.

Політична партія має внутрішню і зовнішню структуру.

Внутрішня структура представлена керівництвом і рядовими членами. Інколи виділяють, крім цього, ідеологів партії. Крім того, істотну роль у визначенні політичного впливу партії відіграють симпатичні і меценати.

Зовнішня структура – це «ті, що співчують» партійній програмі, «партійний електорат», тобто ті, хто голосує за неї на виборах.

Важливим питанням розвитку політичної партії є фінансування її діяльності. Основними джерелами матеріального забезпечення політичних партій є: внески самих членів партії; засоби від спонсорів, прибутки від власної діяльності (головним чином, видавничої); засоби з державного бюджету (у період виборчих кампаній); надходження із зарубіжних джерел (у ряді країн це забороняється законом).

Основними цілями політичної партії є: формування громадської думки; політична освіта і виховання громадян; висловлювання думок громадян з будь-яких питань громадського життя, дове-

дення цих думок до відома широкої громадськості й органів державної влади; висунення кандидатів на виборах у законодавчі (виборні) органи державної влади і виборні органи місцевого самоврядування, участь у виборах у вказані органи і в їх роботі.

Основна мета діяльності політичної партії – здобути політичну владу в державі та реалізувати свої програмні цілі: економічні, політичні, ідейно-теоретичні, моральні, за допомогою законодавчої, виконавчої та судової гілок влади. Свої програмні цілі політичні партії проводять у життя через ідейно-політичну, організаційну, пропагандистську, державну (коли оволодівають державною владою) діяльність, виробляючи стратегію і тактику своєї поведінки на різних етапах розвитку і за різних політичних умов.

Значущість партій для політичного життя розкривається у функціях, які вони виконують стосовно суспільства і держави.

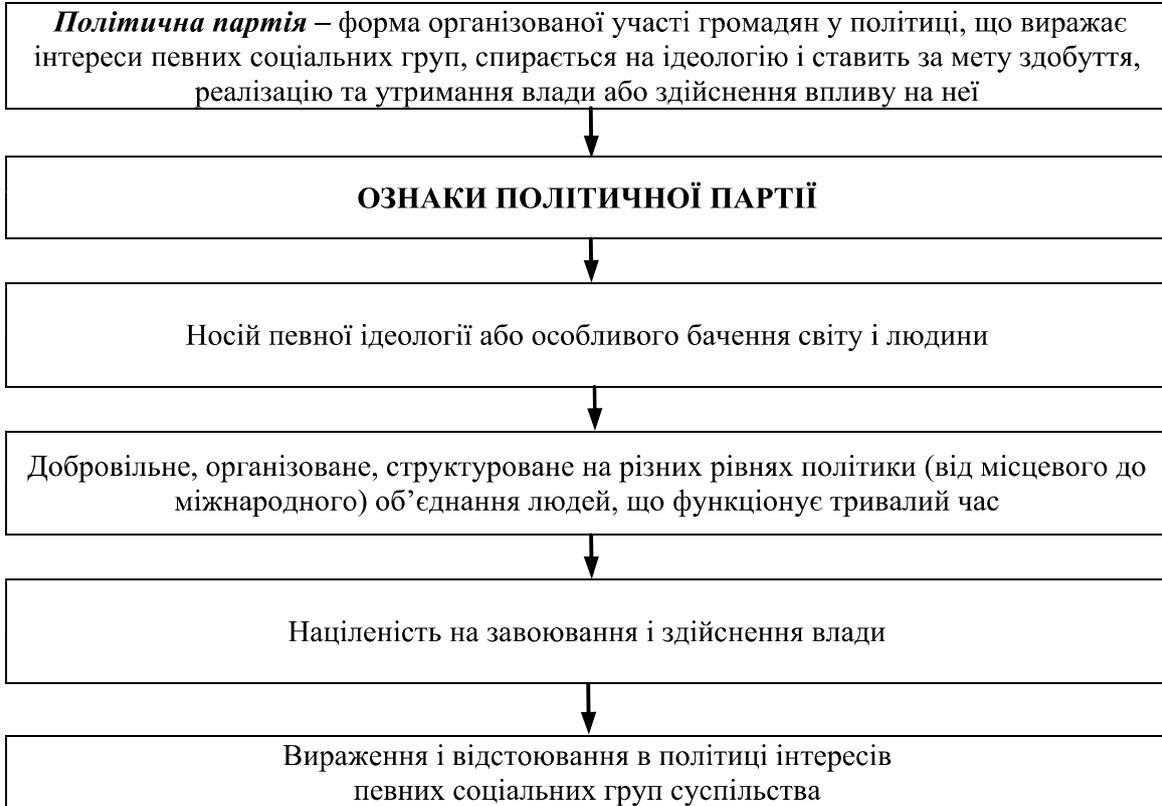
Конкретніше призначення партії проявляється в її функціях, які можна об'єднати в три групи: політичні, ідеологічні і соціальні функції.

Зміст функцій, що виконуються політичними партіями, дозволяє сформулювати суспільно важливі завдання, які вони вирішують досить ефективно: по-перше, політичні партії забезпечують зв'язок населення з державними структурами, тим самим вони замінюють стихійні (непередбачувані) форми політичної активності населення; по-друге, партії є однією з найефективніших форм подолання політичної апатії і пасивності громадян; по-третє, виступаючи за розподіл і перерозподіл політичної влади, партії найчастіше забезпечують мирний шлях здійснення цих процесів, дозволяють уникати громадських потрясінь.

Таким чином, партія – це організована група людей, що об'єдналися заради захоплення влади.

**Таблиці та схеми
до першого питання**

Схема 11.1

Схема 11.2

ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ	
АРИСТОКРАТИЧНІ ГУРТКИ	XVI–XVII СТ. – ОБ'ЄДНАННЯ НЕЧИСЛЕННИХ ПРЕДСТАВНИКІВ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ
ПОЛІТИЧНІ КЛУБИ	XVII–XIX СТ. – ОБ'ЄДНАННЯ, ЩО СКЛАДАЮТЬСЯ З ПРЕДСТАВНИКІВ ПОЛІТИКИ Й ІНШИХ СФЕР ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ СУСПІЛЬСТВА
МАСОВІ ПАРТІЇ	XIX СТ. – ДО ТЕПЕР. ЧАСУ – СУЧАСНІ ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ, ЩО МАЮТЬ ВЛАСНУ ІДЕОЛОГІЮ І РОЗВИНЕНУ СТРУКТУРУ

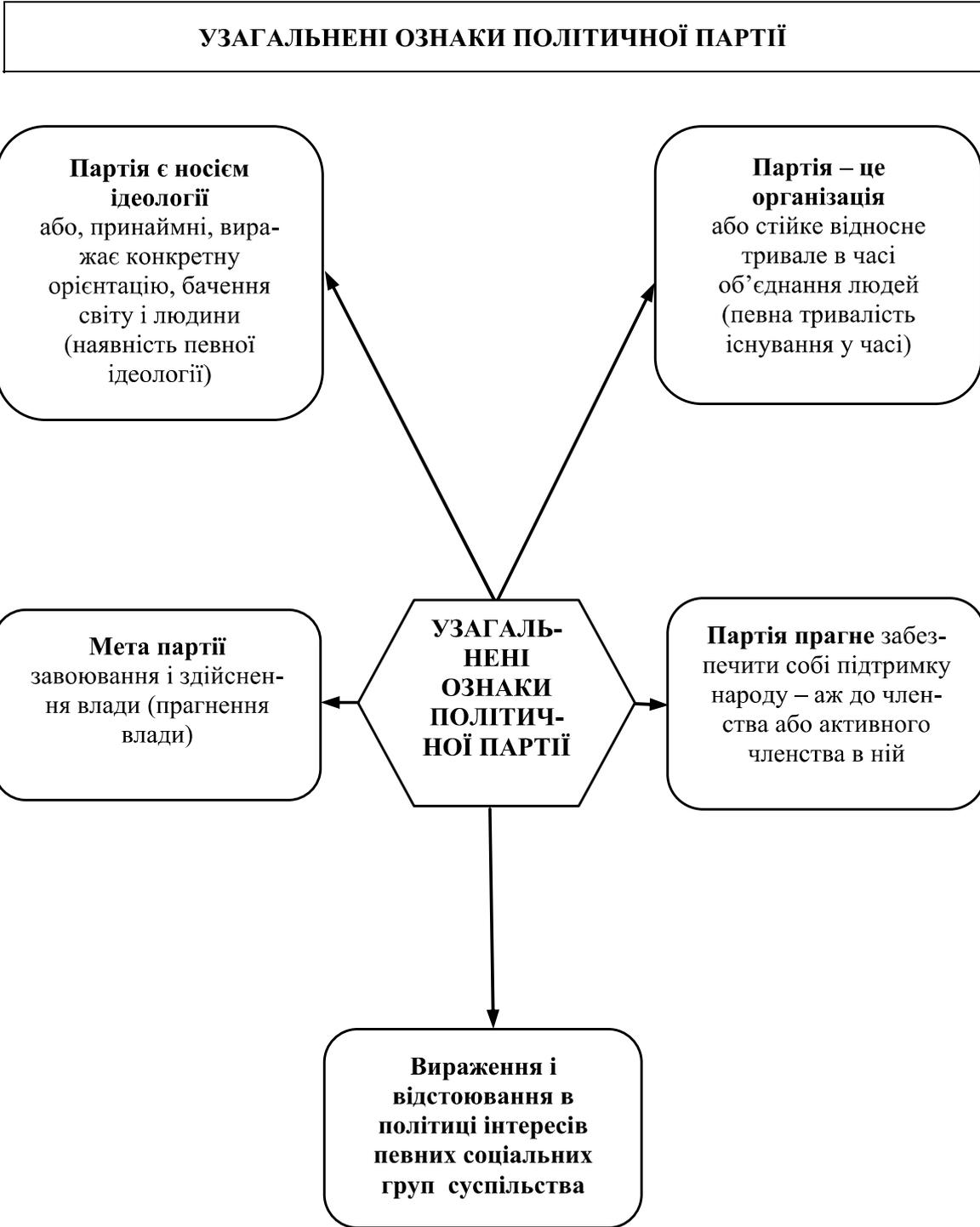

Схема 11.5

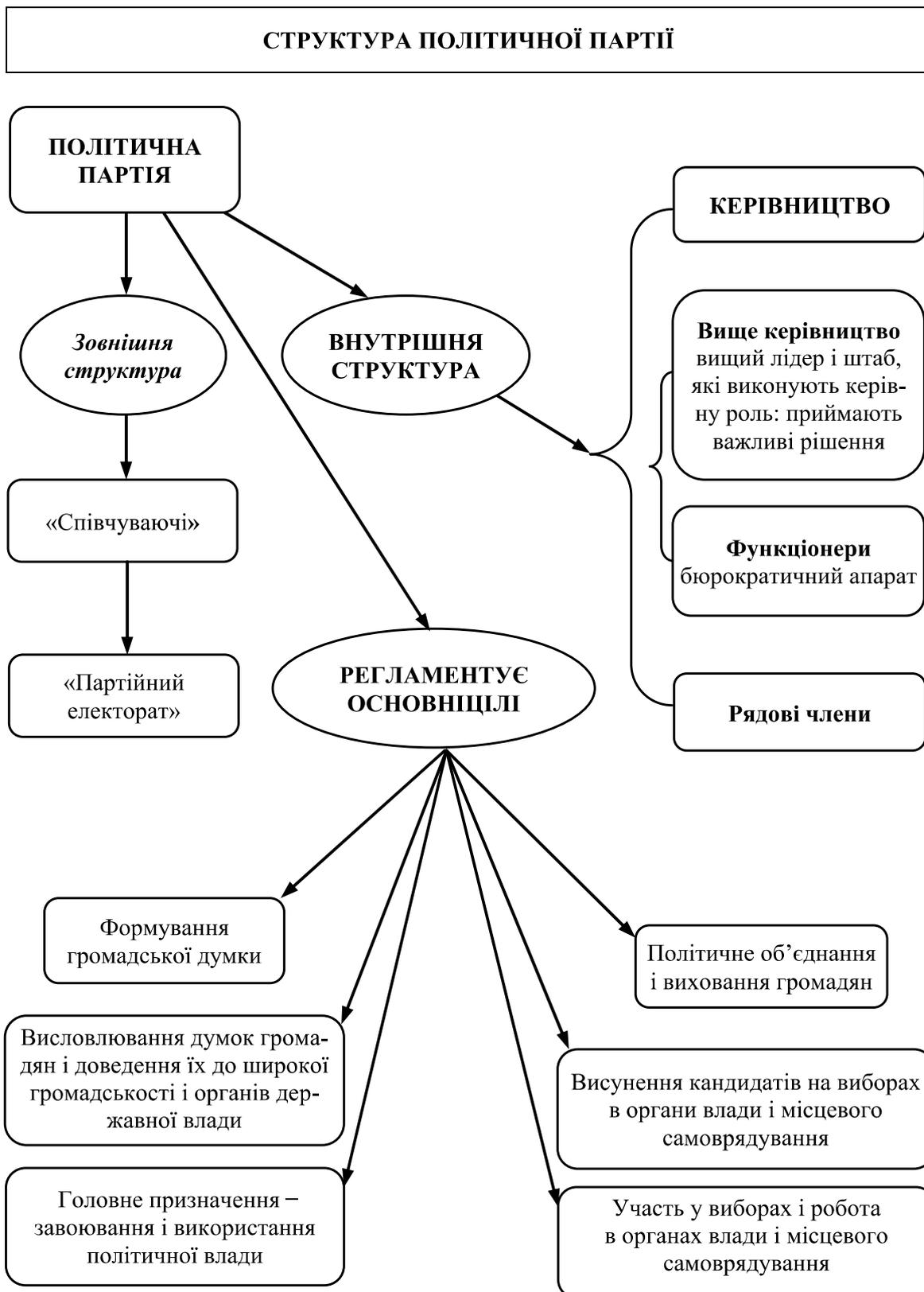

Схема 11.6

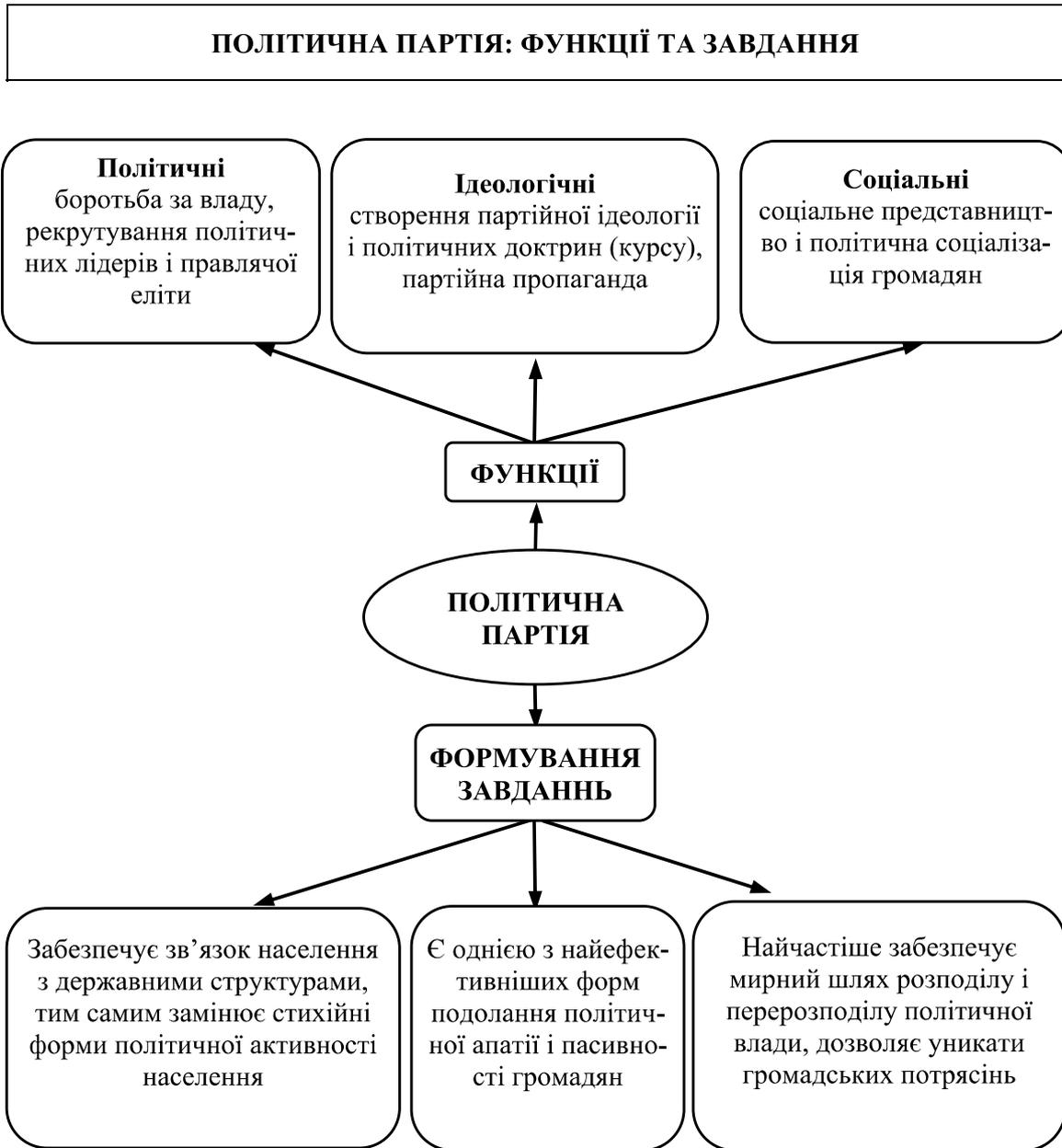

Схема 11.7

ТИПОЛОГІЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ	
→ ЗА ОРГАНІЗАЦІЙНОЮ СТРУКТУРОЮ ХАРАКТЕРОМ ЧЛЕНСТВА	➤ МАСОВІ ➤ КАДРОВІ
→ ЗА ВНУТРІШНЬОЮ ОРГАНІЗАЦІЄЮ	➤ ЦЕНТРАЛІЗОВАНІ ➤ ДЕЦЕНТРАЛІЗОВАНІ
→ ЗА СТАНОВЛЕННЯМ ДО ПАНІВНОГО ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ	➤ ПРАВЛЯЧІ ➤ ОПОЗИЦІЙНІ
→ ЗА ПОЛІТИЧНИМИ ПОЗИЦІЯМИ Й ІДЕОЛОГІЧНИМИ ПРИНЦИПАМИ	➤ КОМУНІСТИЧНІ ➤ СОЦІАЛІСТИЧНІ ➤ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНІ ➤ ІНШІ
→ ЗА СТИЛЕМ СПІЛКУВАННЯ ЛІДЕРІВ І РЯДОВИХ ЧЛЕНІВ	➤ АВТОРИТАРНІ ➤ ДЕМОКРАТИЧНІ
→ ЗА ХАРАКТЕРОМ ПОЛІТИЧНИХ ДІЙ	➤ ПОМІРНІ ➤ РАЦІОНАЛЬНІ ➤ ЕКСТРЕМІСТСЬКІ
→ ЗА ПОЛІТИЧНОЮ «ВАГОЮ»	➤ МАЖОРИТАРНА ➤ З МАЖОРИТАРНИМ ПОКЛИКАННЯМ ➤ ДОМІНУЮЧА ➤ МІНОРИТАРНА
→ ЗА ХАРАКТЕРОМ ПОЛІТИЧНИХ ДІЙ	➤ ПОМІРНІ ➤ РАЦІОНАЛЬНІ ➤ ЕСТРИМІСТСЬКІ
→ ЗА МІСЦЕМ У ПОЛІТИЧНОМУ СПЕКТРІ	➤ ЛІВІ ➤ ПРАВІ ➤ ЦЕНТРИСТСЬКІ

11.2. Типологія партійних систем

Політичні партії відрізняються за своєю соціальною основою, організаційною побудовою, характером членства, ідеологією, місцем у системі влади, цілями, методами й засобами діяльності тощо. Це дає підставу говорити про типологію політичних партій, що є одним із найважливіших питань політології. Вона допомагає розкрити сутність і структуру партій, визначити їхнє місце в політичній системі суспільства. Однак необхідно наголосити, що типи партій є певним спрощенням, і жодна партія не відповідає цілком прийнятій класифікації – тому типу, до якого її віднесли дослідники.

Партії можуть бути класифіковані насамперед за їх організаційною структурою і характером членства в партії. Відповідно до цього критерію розрізняють партії масові і кадрові.

Масові партії сформувалися поза парламентами і рекрутують свою соціальну базу в основному з нижчих верств населення. Кадрові партії своїх цілей досягають підбором кадрів з числа авторитетних політичних діячів.

За політичною позицією й ідеологічними принципами можуть бути комуністичні, соціалістичні, соціал-демократичні й інші партії. По мірі внутрішньої організації, відповідно, партії поділяються на централізовані і децентралізовані. За становищем у політичній системі суспільства партії діляться на парламентські і непарламентські (авангардні). Парламентська партія пов'язує боротьбу за владу головним чином з виборами до виборних установ (свою організаторську діяльність вона здійснює в основному в ході виборчої кампанії, прагнучи завоювати максимально можливе число мандатів і провести свою політику через парламент і уряд). Авангардна партія не обмежує свою діяльність боротьбою за депутатські мандати та здійснює широку позапарламентську діяльність, приділяє основну увагу ідеологічній і виховній роботі, «вуличній політиці».

Ставлення партій до панівного політичного режиму дозволяє розрізняти на підставі цього критерію вони поділяються на правлячі та опозиційні партії. По політичній «вазі» виділяють чотири типи партій: мажоритарна партія яка отримала абсолютну більшість мандатів і право на проведення свого політичного курсу; партія з мажоритарним покликанням – у ситуації чергуванням партій у владі вона здатна перемогти на наступних виборах; доміную-

ча партія – отримала відносну більшість депутатських місць; міноритарна партія – має мінімальне число мандатів.

Є і інші критерії, наприклад, залежно від стилю спілкування лідерів і рядових членів політичні партії поділяються на авторитарні і демократичні. На підставі того, якою мірою партії представляють громадські верстви, виділяються інтеграційні і представницькі партії. По місцю в політичному спектрі розрізняють ліві, праві і центристські партії. Партії бувають легальні, нелегальні, напівлегальні. За характером політичних дій політичні партії поділяються на помірні, раціональні і екстремістські. Таким чином, в природі існує різноманіття типів політичних партій.

Політичні партії, що функціонують у рамках тієї або іншої держави зазвичай взаємодіють одна з одною, утворюючи партійні системи. Партійна система – це сукупність сталих зв'язків і відносин між партіями, що беруть участь у здійсненні політичної влади. Партійні системи протистояють безпартійним формам організації політичної влади. Політична система в цьому випадку виключається функціонування партій. Безпартійні системи сьогодні існують приблизно в 20 країнах (наприклад, Катар, Кувейт, Лівія, Нігерія, Оман). Причинами відсутності партій можуть бути: відсутність соціальних передумов для виникнення партій (Бутан); теократія в країні, відсутність світської політики (Ватикан); заборона партій (Гана, Йорданія) та ін.

Партійним системам дають різні якісні і кількісні характеристики.

Одним з основних якісних критеріїв є тип політичного режиму, у рамках якого функціонує партійна система. Відповідно до цього критерію партійні системи діляться на демократичні, авторитарні і тоталітарні.

В той же час в політології найбільш поширеним критерієм типологізації партійних систем є кількісний. Італійський політолог Дж. Сарторі обґрунтував семиелементну класифікацію партійних систем: система з однією партією; система з партією, що здійснює гегемонію; система з переважаючою партією; двопартійна система; система обмеженого плюралізму; система крайнього плюралізму; атомізована система.

Особливо слід зазначити, що важливу роль в політичних системах грають опозиційні партії, що розрізняються залежно від цілей, які вони ставлять. Непримиренна опозиція виступає проти

існуючого соціально-політичного ладу; змінити його – її головне завдання. Таку опозицію не влаштовує будь-який уряд, діючий у рамках існуючого ладу. Опозиція, спрямована проти конкретного уряду, але лояльна по відношенню до державного устрою. Конструктивна опозиція підтримує одні заходи уряду і в той же час критикує інші.

Для країн з розвинутою плюралістичною демократією характерні політичні партії всього спектра, але і чисельність і вплив кожної з них є різними. Це залежить від багатьох факторів: ступеня розвитку країни; гостроти назрілих політичних та соціально-економічних проблем; історичних традицій; політичної культури населення тощо. Вважається, що стабільна ситуація в країні сприяє встановленню широкого центру, до якого входять консервативно та ліберально

орієнтовані політичні сили. Натомість крайніх позицій притримується лише незначна частина населення.

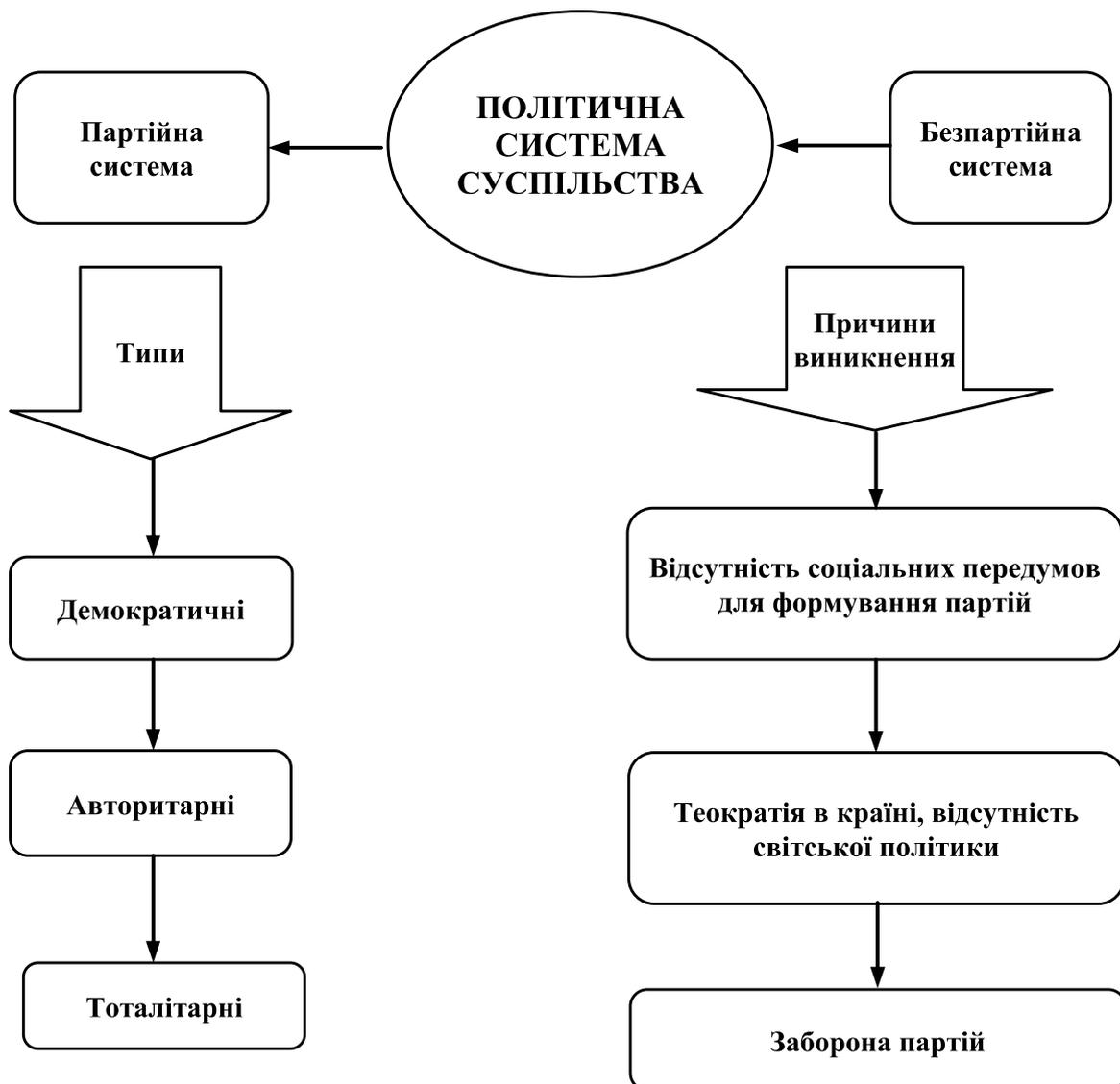
Таким чином, партійні системи – це сукупність стійких зв'язків і відносин партій різного типу одна з одною, а також з державою й іншими інститутами влади.

**Таблиці та схеми
до другого питання**

Схема 11.8

ПОНЯТТЯ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ

Партійна система – це сукупність стійких зв’язків і відносин між партіями, що беруть участь у здійсненні політичної влади

КЛАСИФІКАЦІЯ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ	
Партійна система з єдиною партією	ця партія монополізує політичну діяльність, перетворюється на керівну силу держави
Партія, що здійснює гегемонію	утвердження влади однієї партії не супроводжується заборонаю інших; інші партії підтримують її
З домінуючою партією	можливості усіх партій однакові (це закріплено законом), проте фактично досить тривалий час при владі залишається одна партія
Двопартійна система	незалежно від кількості партій в країні лише дві мають вирішальне значення і здатні змінювати одна одну.
Обмеженого плюралізму	один з видів багатопартійної системи, головна ознака – орієнтованість усіх складових її партій на участь в уряді, відмінності в ідеологічній спрямованості цих партій незначні
Крайнього плюралізму	ця багатопартійна система відрізняється, по-перше, тим, що в неї входять партії, що виступають проти існуючого в країні суспільно-політичного ладу; по-друге, тим, що опозиційні партії розташовуються з двох сторін від уряду. Вони критикують уряд справа і ліворуч, а також різко критикують одна одну. По-третє, в такій системі одна або група партій займає позицію «центру»
Атомізована	це багатопартійні системи, що налічують десятки і навіть сотні партій

Схема 11.10

